

CUMHURİYET DÖNEMİNDE NÜFUS HAREKETLERİNİN FONKSİYONU

Yüksel KAŞTAN*

Özet : Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte nüfus ülkenin en önemli meselelerinden birini oluşturmaktaydı. Çünkü Osmanlı Devleti Trablusgarb Savaşı'ndan Türk Kurtuluş Savaşı'na kadar devamlı savaşlarda hem sınırlarını hem de nüfusunu önemli ölçüde kaybetmişti. Ülkede Türk Kurtuluş Savaşı'nda da nüfus kaybı devam etmiştir. Bu süreç sonrasında Cumhuriyetin başlarında ülke nüfusu 13.464.564'tür. Bu nüfusun yaklaşık % 75'i köylerde yaşamakta, çoğunluğunu da çocuk, kadın, yaşlı ve gaziler oluşturmaktaydı. Ülkede Cumhuriyetin niteliklerinin halka benimsetilebilmesi için şehir nüfusunun artırılması, ülke ekonominin iyileştirilebilmesi için tarlalarda çalışacak ve üretim yapabilecek daha fazla nüfusa ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu çalışmada Cumhuriyet başında ülkenin nüfusu ve süreç içinde yapılan nüfus sayımlarında gerçekleşen nüfus artışı ile nüfus yoğunluğu incelenmiş, bu nüfus artışı içerisindeki dalgalanmalar ve nedenleri araştırılarak bölgeler arası göç hareketleri ve şehirleşme sürecinin beraberinde getirdiği meseleler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, dönem, nüfus, hareket, fonksiyon.

I. Giriş

Avrupa devletleri arasında başlayan ve bir süre sonra rüzgarı içine Osmanlı Devleti'ni de alan I.Dünya Savaşı 1914 yılında başlamış, 1918 yılına kadar devam etmiştir. I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti bir çok cephede mücadele etmiş, sadece Çanakkale Cephesi'nde 250 ile 253 bine yakın şehit vermiştir (Eroğlu,1982;82; Öztuna, 1986;657). Savaşın sonunda Osmanlı Devleti yenilmiş ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yedinci maddesi uyarınca işgal edilmiştir. Mustafa Kemal'in önderliğinde Türk Kurtuluş Savaşı başlatılmış, Büyük Taarruz zaferi ile Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.

Savaşlar sonunda ülkede erkek nüfusu azalarak daha çok yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşan bir kitle kalmıştır. Zaten Anadolu halkının çoğu tarımla ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktaydı. Bu şartlar altında Anadolu'da ekonomik faaliyetler durmuş ve tek bir amaç etrafında kenetlenmişti. Osmanlı Devleti'nde zaten ticaret ve sanayi faaliyetlerinin büyük kısmı azınlıkların ve yabancı sermayelerin elinde, Türk nüfusu daha çok tarım ve hayvancılıkla ilgilenecekti. Batı Anadolu'da bulunan liman şehirleri ve Batı ile ticari

* Yrd.Doç.Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Karabük Teknik Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri ABD.

ilişkiler içine giren bölgelerde Doğu ve İç bölgelere göre nispi oranda ekonomik ve sosyal gelişme olmuştur. Bu durum Batı bölgelerinin coğrafi konumu, doğal zenginliği ile jeo-politik konumundan kaynaklanmaktaydı. Genç Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu sıralarda ülkenin sosyo-ekonomik durumu ana çizgileri ile incelendiğinde, Anadolu'nun çeşitli bölgeleri arasında gelişmişlik farkının var olduğu görülmektedir.

A.Nüfus

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Ülkenin nüfusu 13.464.564' tür. Osmanlı Devleti'nde 14 Mart 1914 verilerine göre 14 Nisan 1919'da yapılan tahmine göre Misak-ı Milli sınırları içinde kalan nüfus 14.118.968'dir. Buna göre gerek Misak-ı Milli sınırlarının bir kısmının dışarıda kalması ve gerekse Türk Kurtuluş Savaşı esnasında şehitlerin yanında azınlıkların bir kısmının diğer ülkelere veya kendi ülkelerine göç etmeleri ile nüfus sayısında azalma olmuştur.(Eldem, 1970: 61)

Tablo 1'de görüldüğü gibi Misak-ı Milli Sınırları içerisinde nüfusun büyük kısmını şehir dışındaki yaklaşık otuz beş bini aşan kasaba, köy, oba, kom gibi yerlerde yaşadıkları görülmektedir. Ülkede şehirleşme oldukça düşük düzeydedir. Şehirlerden sadece İstanbul'un nüfusu bir milyonu aşmış ve yine sadece yüz binin üzerinde İzmir'in nüfusu bulunmaktadır. Bu tablo bize ülke nüfusunun büyük kısmının toprağa bağlı, tarım ve hayvancılıkla geçinen kırsal alanda bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde en kalabalık şehir otuz sekiz binle Erzurum'dur. Ege Bölgesi'nde İzmir, Akdeniz Bölgesi'nde Adana, İç Anadolu Bölgesinde Kayseri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Antep, Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon en büyük şehir merkezleridir. Zaten 1920 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nden TBMM Hükümetine intikal eden il sayısı 15 vilayet, 19 müstakil liva, 34 mülhak liva, 302 kaza ve 679 nahiyedir. (Behlülçil, 1992; 166.) Bu şartlar altında şehirleşme, alt yapı gibi hizmetlerden büyük ölçüde söz edilemez, zira bu hizmetler sadece belirli merkezlerde (Çavdar, 1971:17; Sarç,1949;140-148; Erdaha, 1975;18-24).

Tablo 1: Misak-ı Milli Sınırları Çerisindeki Nüfusun İllere Göre Dağılımı (Çavdar, 1973: s.129) * İzmir ve Biga bağımsız Mutasarrıflıktır. ** Maraş için verilen nüfus Urfa ve Antep'i kapsamaktadır."

İller	Nüfus - Merkez	İller	Nüfus- Merkez	İller	Nüfus- Merkez
Adana	422.400-64.000	İzmir-Aydın	1.819616-198.000	Van	379.800
Ankara	953.817-27.000	İzmit*	246.824	Maraş**	494.214
Bursa	1.371.667-76.000	Kastamonu	961.200	Kars- Ardahan	182.000
Bitlis	398.700	Konya	1.038.994-44.000	İstanbul	1.300.000-1.122.000
Diyarbakır	471.462	Mamuret-ül Aziz	575.314	Edirne (Trakya)	257.000
		Sivas	1.169.443-43.000		
Erzurum	645.702-38.000	Trabzon	1.265.000-35.000	Toplam	14.118.968

Buna göre Cumhuriyet döneminde il olan birçok yerleşim yerleri beraberinde yeni problemleri de getirmiştir. Öteden beri il olmanın getirdiği avantajlara sonradan sahip olan iller için diğer illerin kapasitesine yetişmek mümkün olamayacak ve böylece daha başlangıçta il ve bölgeler arasında farklılıkların olduğu anlaşılacaktır.

1927 yılında ülkede nüfusun yüzde yetmiş beşi, 1960'da yüzde altmış sekizi köydedir. Buna göre 1927'den 1960'a gelindiğinde ülkede ancak yüzde yedilik şehirleşme olduğu ve halen nüfusun büyük kısmının köylerde yaşadığı aşikârdır. Geçen süre zarfında köylerden şehirlere doğru nüfus çekilememiştir. Bunun en büyük nedenlerinden biri sanayileşmeye ülkenin büyük bölümünde geçilememesidir. Bunun yanında şehir yaşamının zorlukları da eklenince nüfus daha çok tarım, hayvancılık ve diğer mesleklerle kırsal bölgelerde uğraşma yoluna gitmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1927 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımında nüfusumuz 13.464.564 kişi ve ortalama km²'ye düşen kişi sayısı da 17 kişi olurken 1990 yılında nüfusun yaklaşık 4.23 kat artarak 56.473.035 kişiye ulaşırken yoğunluk da km²'ye 72 kişi olmuştur. Buna göre ülke nüfus açısından savaşlardan sonra hızlı bir büyüme göstererek dört mislini aşmıştır. Hızlı artan nüfus aynı zamanda genç nüfusun artmasını, yeni iş imkânlarının oluşmasını, ekonomik olarak büyümeyi gerektiriyordu. Fakat kendi bölgelerinde iş ve yatırım imkânı bulamayan nüfus Batı'ya doğru hareket etmiş ve ülkede metropoliten şehir merkezlerin oluşmasına neden olmuştur (Akbank, 1980; 3-4; Yalçıntaş, 1972;3; Gürtan,1966;125-140).

Tablo 2'den de anlaşıldığı üzere 1927 yılında ülkede yoğunluk en fazla Marmara Bölgesi'nde ve daha sonra Karadeniz Bölgesi'nde olduğu görülür. Buna göre daha belirli merkezlerle doğru iç göç başlamış ve homojen olmayan bir yoğunluğun olduğu göze çarpmaktadır. Bir ülkede devlet yatırımlarının insana yapıldığı düşünülürse, en fazla yatırımların Marmara ve Karadeniz bölgelerinde yoğunlaşması gerekmektedir. Ancak bu tarihlerde belirli bir bölge veya şehrin gelişmesi için değil ülkenin nasıl zor durumdan çıkması gerektiği düşünülmüş ve bu düşünce çerçevesinde yatırımların yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Bölgelerdeki durumda 1927'de km²'ye ülke ortalamasının iki katından daha fazla olarak ilk sırada Marmara, daha sonra Karadeniz ve Ege daha yoğun, İç Anadolu, Güneydoğu, Akdeniz, Doğu Anadolu'da ise daha az nüfus düşer. En az nüfusu ortalamadan dörtte bir daha az oranla Doğu Anadolu oluşturmaktadır. 1950 yılına gelindiğinde ülkenin coğrafyası Hatay'ın ilhaki ile artmış, ama zaten ülke nüfusu da yaklaşık iki katından daha fazla orana varmıştır. Ülke nüfusunun yüz ölçüme oranlaması ile meydana gelen yoğunluğa bakılınca aşağıdaki Tablo 2'de görüldüğü gibi yine yaklaşık iki kata ulaşmıştır. Bu nüfus artışı içerisinde bölgelerin durumuna bakınca en fazla yoğunluğun Karadeniz'de yaklaşık üç katı bir artışla, daha sonra Marmara ve Ege'de gerçekleşmiştir. Bölgelerden ülke ortalamasının altında en az yoğunluğa Doğu Anadolu sahiptir.

1990 yılında ise Marmara aldığı göç nedeniyle ortalamanın yaklaşık üç katı ile yine ilk sıradaki yerini korurken Ege ve Akdeniz ortalamasının üzerinde, Karadeniz, Güneydoğu, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri ise altında kalmışlardır (DİE, 1977;s.29; Cillov, 1960;105-110).

Tablo 2: 1927-1990 Yılları Bölgeler Arası Nüfus ve Yoğunluk Dağılımı (DİE,1927, 1950, 1960, 1990: 52.)

N:Nüfus Y:Yoğunluk	Yüzölçü m Km2	N 1927	Y	N 1950	Y	N 1960	Y	N 1990	Y
Karadeniz B.	115726	2860232	24	4384927	37	5473452	47	8136984	70
Güneydoğu B.	73293	899577	12	1346352	18	2057753	28	5159464	70
İç Anadolu B.	186816	2431061	13	3833496	20	5152854	27	9913306	53
Akdeniz B.	89676	1164737	12	2046974	22	2874388	32	7026489	78
D. Anadolu B.	150961	1423782	9	2504371	16	3089927	20	5346208	35
Ege B.	90935	2094800	23	2997050	32	3924596	43	7594977	83
Marmara B.	73169	2590375	35	3821500	52	5181850	70	13295607	181
Türkiye	780576	13464564	17	2093460	27	27754820	35	56473035	72

Ülkede geçen süreç içerisinde nüfus artışı yaklaşık 4.23 kattır. Bölgelerden Akdeniz 6.5 kat ile ortalamadan iki kat daha fazla, daha sonra sıra ile Güneydoğu 5.83, Marmara 5.17 ile üzerinde, İç Anadolu 4.07, Doğu Anadolu 3.88, Ege 3.60, Karadeniz 2.91 kat ile altında kalmıştır. Burada görüldüğü gibi Akdeniz ile Güneydoğu'nun en fazla nüfusu artarken, özellikle Ege ve Karadeniz'in nüfus artışlarının oldukça düşük kaldıkları görülmektedir. Bunun başlıca nedeni son yıllarda Güneydoğu Anadolu içerisinde ekonomisini geliştiren Gaziantep ili ile aynı zamanda bölgede oluşturulan GAP' nin, Akdeniz Bölgesi'nde ise turizm ile aldığı iç göçün çok etkili, fakat Karadeniz, İç Anadolu ve Ege bölgelerinin ise göçler nedeni ile nüfus kaybetmeleridir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi 2000 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre ülkenin nüfusu Cumhuriyetten beri yaklaşık 5 kat artış gösterirken özellikle Akdeniz, Güneydoğu ve Marmara bölgeleri bu ortalamanın üzerine çıkarken Karadeniz, İç Anadolu, Ege ve Doğu Anadolu bölgeleri ortalamanın altında kalmıştır. Buna göre ülke nüfusu statik kalmamış, bilakis dinamik bir yapı içerisinde ülke şartlarına göre göçler nedeniyle değişiklikler göstermiştir.

Bir ülkede çeşitli nedenlerle nüfus artışı homojen bir yapıya sahip değilse nasıl devlet yatırımını ve geleceğe yönelik planlamasını gerçekleştirebilir. Göçler nedeniyle birçok okul, sağlık ocağı ve sanayi kuruluşları artık kullanamaz hale gelmiştir. 2000 yılı itibariyle özellikle Akdeniz ve Güneydoğu bölgelerinin hızlı nüfus artışı beraberinde birçok problemi de getirmiştir, fakat bu artışın daha hangi hızla ne kadar devam edeceği ve hangi faktörlerle tersine döneceği henüz belirlenmemektedir. Örneğin Hatay, Adana ve İçel illerinde meydana gelen deprem felaketi birdenbire buralara göçü bir nebze engellerken buralardan diğer illere yönelenler de olmuştur.

Tablo 3. 1927-2000 Yılları Bölgeler Arası Nüfus ve Yoğunluk Dağılımı (DİE, 1927,2000)

N:Nüfus Y:Yoğunluk	Yüzölçüm Km2	N 1927	Y	N 2000	Y	N 2000/1927
Karadeniz B.	115726	2860232	24	8439355	73	2.95
Güneydoğu B.	73293	899577	12	6604205	90	7.34
İç Anadolu B.	186816	2431061	13	11625109	62	4.78
Akdeniz B.	89676	1164737	12	8723839	97	7.48
D. Anadolu B.	150961	1423782	9	6147603	40	4.31
Ege B.	90935	2094800	23	8953375	98	4.27
Marmara B.	73169	2590375	35	17351417	237	6.69
Türkiye	780576	13464564	17	67844903	87	5.03

B.Şehirleşme

1929 yılında en fazla kazası olan bölge Marmara, daha sonra sıra ile Doğu Anadolu, Karadeniz, İç Anadolu, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu takip eder. Buna göre nüfusun daha çok şehirlerde olduğu bölgeler Marmara, Karadeniz ve Ege'dir. Zaten bir ilde belde ve ilçe düzeyinde yerleşim yerlerinin daha çok olması, o yörede şehirleşmenin daha çok olduğunun göstergesidir.

Tabloya 4'e göre 1929 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde yerleşim bölgelerinde daha çok köylerde dir. Şehirleşmenin daha yoğun olduğu bölgeler ise daha çok Marmara, Ege ve Karadeniz'dir. Burada Marmara ve Ege'de şehirleşmenin daha fazla olması bu dönemdeki ekonomik yapı ve endüstri ile yakından ilgili olmasına karşın Karadeniz Bölgesi ise daha çok coğrafi yapısı ve iklim şartlarından dolayı şehirleşme yoluna gitmiştir (Quataert, Zürcher,1998;123-195).

1950 yılına gelindiğinde bölgelere göre Karadeniz ve Akdeniz'de en fazla kaza sayısının artmış olduğu, daha sonra Güneydoğu ve İç Anadolu'nun geldiği, en az artış ise Ege'de gerçekleştiği görülür. Buna göre 1950'de artık şehirleşmenin biraz daha arttığı, köyden kente doğru bir göç başlamış ve bu nedenle de kaza sayısının artmıştır.

Nahiye önemli bir yerleşim merkezi olarak köyden sonra bugünkü kasabaların yerlerini almıştır. Bu yıllarda en fazla nahiyyeye Doğu Anadolu, İç Anadolu, Marmara ve Karadeniz'in, en az ise Güneydoğu ile Akdeniz bölgelerinin sahip oldukları görülmektedir. 1950 yılına gelindiğinde ise Güneydoğu, Akdeniz ve Marmara bölgelerinde nahiye artışının daha fazla olduğu, Doğu Anadolu ve Ege'de ise sabit kaldığı görülür. Buradan da anlaşıldığı üzere nahiye sistemi mülki idare sistemi içerisinde önemini zamanla yitirmeye başlamıştır.

Tablo 4: 1929- 1950 Yıllarında Bölgelerin Kaza, Nahiye, Köy Sayısı (DİE, 1950: 92.) “Verilere göre coğrafi bölgeler baz alınarak bu çalışma için oluşturulmuştur.”

Bölgeler	Kaza 1929	Nahiye 1929	Köy 1929	Toplam 1929	Kaza 1950	Nahiye 1950	Köy 1950	Toplam 1950
Karadeniz B.	54	113	7911	8078	79	140	7872	8091
G.D. Ana.B.	28	56	5209	5293	37	77	2888	3002
İç Anadolu B.	52	143	6141	6336	68	169	5778	6015
Akdeniz B.	31	65	2882	2978	45	87	2904	3036
Doğu Ana.B.	59	177	8525	7953	71	198	6014	6283
Ege B.	50	90	4164	4304	58	106	3926	4090
Marmara B.	60	123	4926	5109	76	161	4061	4298

Köy sayısında ilk sırayı dağınık olması nedeniyle Doğu Anadolu Bölgesi almıştır. Toplam yerleşim yerleri bakımından incelendiğinde ise yine dağınık coğrafya yapısı nedeniyle Karadeniz ilk sıradadır. 1950 yılına gelindiğinde ülkede köyden kente doğru bir göçün başladığı verilerle de desteklenmektedir. Örneğin sadece Akdeniz Bölgesi'nde köy sayısı sabit kalırken diğer bölgelerde azalmanın baş gösterdiği ve hatta en fazla azalmanın Güneydoğu' da olduğu görülmektedir.

1923 ile 1950 yılları arasında nüfusun yüzde sekseni daha çok kırsal alanda yaşarken 1950'li yıllardan sonra hızla kırdan kente doğru bir göç başlamıştır. Böylece 1950 yılında %23.8 olan kentleşme oranı hızla artarak 1990'da %56.2'ye yükselmiştir. Fakat bu oranlar ülke içerisinde homojen gerçekleşmemiş ve heterojen bir yapı ortaya çıkmıştır. Özellikle batı bölgelerinde kentleşme oranı daha yüksek oranlara erişmiştir. Ülke ortalamasına göre Karadeniz'de en az oranda olurken ve bunu Doğu Anadolu ile Güney Doğu Anadolu izler (Eroğlu,1986;327-342; DİE,1973; 25-75).

Yurtta kentleşme oranı süreç içerisinde yaklaşık 3.12 kata ulaşmıştır. Bölgeler arasında ülke ortalamasının üzerine Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu bölgeleri çıkarak kentleşmede büyük bir mesafe kat etmiştir. Kentleşme oranı özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da son zamanlarda hızla yükselmiştir. Bunun sebebini bu bölgelerde yapılan Güney Doğu Projesi ile kalkınma kutupları olarak gelişen şehirler (Diyarbakır, Gaziantep, Erzurum, Van, Elazığ, Malatya) oluşturmaktadır (DİE, 1990: 75-76).

Tablo 5: Coğrafi Bölgelere Göre Kentleşme Oranları (DPT, 1993: 28; Kılınc, 1993: 167-168.)

Bölgeler	1940	1960	1980	1985	1990	1990 Yılı Şehir Nüfusu	2000 Yılı Şehir Nüfusu	Yıllık Nüfus Artışı %
Marmara Böl.	35.1	43.3	53.3	75.4	76.2	10350307	13739470	28.32
İç Anadolu Böl.	14.8	24.8	47.5	61.5	64.5	642910	8046723	22.69
Ege Böl.	23.3	30.3	41.3	57.11	56.9	4344471	5517724	23.90
Akdeniz Böl.	20.1	31.6	46.3	54.2	57.4	4051596	5239500	25.70
Güney Doğu A. Böl.	15.8	16.1	36.5	50.8	55.6	2873801	4154558	36.85
Doğu Anadolu Böl.	9.3	13.4	32.4	38.4	42.5	2285798	3267692	35.73
Karadeniz Böl.	9.2	11.4	28.0	36.1	40.1	3337392	4143669	21.63
Türkiye	18.0	25.3	45.4	50.1	56.2	33656275	44109336	27.04

Ülkede 1990 yılında kaza sayısı 1929 yılına göre oldukça artmıştır. Bu köyden şehirlere doğru bir akımı, aynı zamanda nüfus artışını gösterir. Buna göre Karadeniz ilk sırada, daha sonra İç Anadolu ve Marmara gelirken Güneydoğu en az sayıya sahiptir. Bölgelerin gerek nüfusları ve gerekse yüzölçümleri farklı olduğu için elbette kaza sayıları da farklı olacaktır. Lakin 1929 yılına göre 2.5 kat artmıştır. Bölgelerden en fazla Karadeniz, daha sonra Akdeniz, İç Anadolu ülke ortalamasının üzerinde bir artışa, Doğu Anadolu, Marmara ve Ege ortalamasının altında bir kaza artışına sahiptir. Burada bölgeler arasında Doğu Anadolu ve Karadeniz dışında büyük farklılık yoktur. Bu değerler bize bölgelerin gelişmişlik veya nüfus artışları ile bir değer vermemesine karşın kentleşme ile ilgili bilgi vermektedir.

Ülkede 1990 yılında nahiye sayılarında bir azalma olduğu görülür. Buna göre Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ortalamasının üzerinde kaldığı ve nahiye sayılarında az da olsa artış olduğu görülmesine karşın İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Ege altında azalma göstermekle beraber Marmara ortalamayla aynı kalmıştır. Mülki idare birimi olarak nahiye oluşumunun süreç içerisinde önemini kaybettiği için doğal olarak bölge ve illerde sayılarında artma yerine azalma olmuştur. Bu nedenle halkın meselelerini kazaya taşımaları gerektiği için büyük zorluklarla karşı karşıya kalmışlar, köyle kaza arasındaki meselelerin çözümü daha da aksamalar göstermiştir. Bu nedenle halk köyden sonra nahiye ye değil de kazalara doğru yönelmiş ve böylece kaza sayılarında artış gerçekleşmiştir.

1990 yılına gelindiğinde köylerin bölgelerdeki sayılarında Karadeniz ilk sırada, daha sonra İç Anadolu ve Ege gelmesine karşın en az Güneydoğu'dadır. İllerden en fazla köy sayısı Erzurum, en az Kırklareli' dedir. Süreç içerisinde köy sayılarında gerileme olmuştur. Bölgelerden en fazla köy artışı Akdeniz'de, daha sonra İç Anadolu, Karadeniz ve Ege'de ortalamasının üzerinde oranları gerçekleşirken Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da altında, Marmara'da ortalama kadar gerçekleşmiştir. Ülkede kaza, nahiye ve köy sayılarında artışlarda daha çok coğrafi olarak geniş yüz ölçüme sahip ve dağınık olan

bölgelerde artışların olmasına karşın, daha toplu bölgelerde azalma gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin daha başlarında Doğu bölgelerde devam eden feodalite, ağalık, şeyhlik, sınır meseleleri ve isyanlar nedeniyle Doğu Anadolu'dan Batı bölgelerine doğru aşiret reisleri, Kürt ağaları, şeyh ve şıhların mecburi göçe tabi tutulmuştur. Bunlar beraberlerinde birikmiş olan sermayelerini de götürdüklerinden Doğudan Batıya doğru zaten çok az olan sermaye de kaymış ve bu bölgelerdeki ekonomik canlanmayı geciktirdiği gibi diğer bölgelerin ekonomisini canlandırmıştır. Örneğin Cumhuriyetin başlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki feodal yapıyı çözebilmek amacıyla Batı bölgelerine beş yüz ağa göç ettirilir, fakat Doğu'da toprak dağıtımının tam anlamıyla gerçekleştirilememesi sonucunda 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı kanunla ağalar tekrar geri dönerek topraklarını geri alırlar. Bunların yanında Irak ve Suriye'ye kaçan Beyler de geriye döner (Aydemir, 1999: 305).

Doğudan Batıya mecburi göçün niçin yapılmak zorunda kalındığını Mustafa Kemal 22 Eylül 1930 tarihli Meclis Nutkunda açıkça belirtmiştir; "Bu suretle ayaklanmayı, sonradan ve tedricen, bir kaç vilayetimizde umumi bir hale getirmeye çalıştılar. Irak hududunun, Barzani'den bazı çeteler içeri girdiler. Bundan sonra Suriye hududunun birkaç noktasından tecavüz edildi. Memleketin bir köşesinde bulunan Ağrı Dağında, senelerden beri barınmakta olan bir fesat ocağı vardı. Zeylan kıyımı, mütecavizlerin ve onlara iltihak etmek gafletinde bulunanların, tamamen tedip ve tenkil edilmeleri ile neticelendi.

Cumhuriyetten evvel Ağrı'da, Zeylan'da ve diğer bazı yerlerde, Ortaçağda olduğu gibi Feodalite ve aşiret teşkilatı vardı. Bunlar buldukları yerlerde Derebeylik ve hatta birer ufak hükümet halinde idiler. Devlete karşı vergi ve bittabi askerlik mükellefiyetleri de yoktu. İdare ve kanun nazarında kendileri, hususi ve mümtaz bir vaziyet iddia ediyorlardı. Bu sistemden vatan iki şekilde zarar görmüştür. Birisi bu teşkilat altında, bu zihniyette yaşayan kümeler, gittikçe daha iptidai bir hale geliyorlardı. İkincisi; bu kümeler etrafında yaşayan vatandaşlar, bu fiili imtiyazlardan istifade etmek için, gerek zihniyetleri, gerek yaşayışları itibariyle, onlara benzemeye, uymaya yelteniyorlardı...

Bizim senelerden beri Şark vilayetlerinde gösterdiğimiz gayret, geçmiş zamanlar siyasetinin tasfiyesi ve milli birliğin, vatanın o parçasında da kurulması ve yerleştirilmesidir" (Aydemir, 1999: 306-307).

Mustafa Kemal zamanında 1934-37 yıllarında 2510 sayılı kanunla 196.446 hane ve 771.611 kişi ülke dışından çeşitli nedenlerle göç ettirilmiş ve bunlardan 2123 hane ve 8.017 kişi Doğu illerine yerleştirilse de bunlar daha sonra kısa bir zaman sonra tekrar Batı bölgelerine göç etmiş ve oradaki yerleri nüfuzlu kişilere bırakmışlardır. Böylece ülke dışından gelenler dahi bir süre sonra buralara ayak uyduramayarak topraklarını feodaliteye bırakarak göç etmiştir (Aydemir, 1999: 317).

Bu dönemdeki önemli devlet görevlerinden biri de iç güvenlidir; zira Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete geçişte ülkede tam olarak asayişe sahip olunamamasından dolayı bazı eşkıya grupları türemiş, devlet gibi vergi almaya başlamıştır. Bu nedenle hem ülkede güvenlik yoktur, hem de halkın ticaret, sanayi, tarım faaliyetlerine ket vurmaktadır. Bu sadece Doğu ve Güneydoğu'da olmayıp Anadolu'nun çeşitli yörelerinde oluşmuştur. 1923-30 yılları arasında ülkede önemli konulardan biri de eşkıyaların büyük korku salması, asayişin bozması ve kendi yönetimini kurmaya çalışmasıdır. Eşkıya hem tıpkı eşraf, memur, jandarma gibi halk arasında yerleşmiş bir kurum, hem de itibar kazanmıştır. Ekim 1923 tarihinde İzale-i Şekavet, yani eşkıyalığın kaldırılmasına dair kanun çıkarılsa da kısa sürede silinmeleri sağlanamamıştır. İlk yıllarda ülkede 80 kadar eşkıya hükümetçe tespit edilmiştir. Cumhuriyet idarecileri bütün bu çetelerle mücadele ederek faaliyetlerine son vermiştir. Bu çetelerin bazıları şunlardır: Şeyh Sait, İzzet, Nuh, Abdurrahman, Koçuşığı aşireti, Mustafa, Mutkili Ali, Yunus, Eğri Ahmet, Katil İlyas, Kürt Osman, Seyit Han, Şeyh Cüneyt, Karihanoglu Bekir, Ali, Alican, Aliko, Topal Hüseyin, Ramazan, Kara Haydar Oğulları, Ferik Osman, Hacı, Hacı Veli ve Hok Mehmet çeteleri (Aydemir, 1999: 355).

Ülkeye 1923'ten sonra 219799 aile ve 877209 kişi göçmen olarak gelmiştir. DP zamanında 1950-54 yıllarında ise 40337 aile ve 165905 kişi göçmen olarak gelmiş kendilerine toprak dağıtılarak yerleştirilmişlerdir. 1947 yılında çıkarılan Toprak Kanunu gereğince 1947-49 yılları arasında CHP 626954 dönüm araziye 14099 aileye dağıtırken DP 1950-54 yıllarında 8625156 dönüm araziye 169133 aileye dağıtmıştır. Bu toprak dağıtımını her ne kadar da CHP'nin uygulaması ve DP'nin karşı geldiği bir uygulama olsa da DP daha fazla toprağı ailelere dağıttığı aşikardır (Aydemir, 1999b: 222; Geray, 1962: 7-10).

Zaman içerisinde il ve bölge içerisinde göç olduğu gibi bölgeler arasında da daha yoğun biçimde olmuştur. Özellikle 1960 yılından sonra Batı bölgelerine, 1990'dan sonra ise Akdeniz'e doğru büyük oranda iç göç vardır. 1985-1990 yılları arasında bölgeler arasındaki iç göç ile dış göçler incelendiğinde ve birbirlerine oranlandığında binde -102 ile ilk sırada Doğu Anadolu Bölgesi gelir. Bu bölgeyi yine binde -54 ile Karadeniz, binde -33 ile Güneydoğu Anadolu, binde -17 ile İç Anadolu bölgeleri takip eder. Bu yıllar arasında göç alan illere bakıldığında ise ilk sırayı Marmara Bölgesi binde 69 ile almakta ve onu sıra ile Akdeniz binde 21, Ege binde 26 izlemektedir. Buna göre ülkede Batıya doğru büyük bir göçün olduğu ortadadır. Son yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gerek GAP projesi ve gerekse bölgede sanayisi ve gelişmesi ile öne çıkan Gaziantep ve Diyarbakır illerindeki nüfus artışı doğal olarak bölgenin de nüfus artışına yansımaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi yüksek doğurganlık oranına sahip olmasına rağmen, Karadeniz Bölgesi gibi göç vermesi ile ülkede nüfus artış hızları en düşük olan bölgelerdir (Arvasi, 1992: 58-59; Akad, 1970: 35-50).

Tablo 6: Bölgeler İtibariyle Net Göç ve Net Göç Oranı (binde)1985-1990 (DİE, 1993: 25; DİE, 1990: 52.)

Bölgeler	Net Göç	Göç Hızı	İller	Net Göç	Göç Hızı
Marmara Böl.	840652	69	Kırklareli	-5510	-19
Ege Böl.	182981	26	Aydın	19077	25
Karadeniz Böl.	-391975	-54	Ordu	-429110	-58
Akdeniz Böl.	131117	21	Antalya	882737	80
İç Anadolu Böl.	-150106	-17	Çankırı	-15503	-61
G.Doğu A. Böl.	-144166	-33	Diyarbakır	-32212	-35
Doğu Anadolu Böl.	-468503	-102	Erzurum	-88298	-119

İllerdeki dışa göç oranında yine bölgelerdeki durum aynen kendini göstermekte ve en fazla göç binde -119 ile Erzurum'da, daha sonra -61 ile Çankırı, -58 ile Ordu, -35 ile Diyarbakır ve -19 ile Kırklareli'nde olmuştur. Buna göre bölgelerden farklı olarak Kırklareli göç veren iller arasında yer alırken, yine Çankırı İç Anadolu'da en fazla göç veren iller arasındadır. Göç alan iller sadece Antalya ve Aydın'dır. Son zamanlardaki Antalya'da turizmin gelişmesi ve inşaat sektörü nedeniyle en fazla göç alan il konumuna yükselmiştir. İnsanlar yaşadıkları yerlerde aş ve iş imkânlarını veya sermaye yatırımlarını yapacakları yerler bulamayınca veya emeklilerin yaşamlarını daha kolay sürdürebilecekleri yerler araması gibi nedenlerle ülkede Batı'ya ve Güney'e doğru büyük bir göç başlamış ve hızla devam etmektedir.

II. Sonuç

Cumhuriyetin başında uzun süren savaşlar nedeniyle nüfus bir hayli azalmış ve kalanın da yüzde yetmiş beşlere varan oranı köylerde yaşamaktadır. 1927 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımından 1950'li yıllara gelindiğinde ülke nüfusu bir buçuk kata yakın artarken iki bin yılında beş kattan daha fazla artmıştır. İlk zamanlarda gerek ülke savunması ve gerekse üretim için ülkenin nüfusa özellikle ihtiyacı olduğundan özendirme politikaları izlenmiştir. Fakat ülkede heterojen bir nüfus artışının olması, bazı bölgelere istenenin üzerinde göçün gerçekleşmesi ve bu göçün bir türlü engellenememesi ve planlanamaması her zaman meseleleri de beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yok denecek kadar az olan sanayileşmede Cumhuriyet döneminde özellikle devletçi model içerisinde büyük gelişme olurken, şehirleşme hızlı bir şekilde artmış ve köyden kente doğru göç hareketi başlamıştır. 1950'li yıllardan sonra devletçi modelden liberal ekonomiye geçilmesi ve özel teşebbüsün teşvik edilmesi ile büyük şehirlerin kenarlarında birçok küçük işletmeler kurulması ile sanayi şehirlerinin kenarlarında dışsal ve içsel etmenlerle yeni yerleşim yerleri oluşmaya başlamıştır.

1980'li yıllarda oluşan PKK nedeniyle bazı bölgelerde halk can ve mal güvenliğini kaybetmesiyle Batı bölgelerine doğru göç etmeye başlamıştır.

Güneydoğu'da GAP projesi sonrası, Akdeniz Bölgesi'ne turizm nedeniyle iş imkânlarının oluşması ile son dönemlerde göç hareketi daha fazla olmaktadır. Süreç içerisinde çeşitli nedenlerle gerçekleşen göç hareketleri devletin bölge ve illere yatırımında devamlı değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Devletin birçok bölgede gerçekleştirdiği proje ve yatırımlar nüfusun olmayışı nedeniyle atıl duruma düşmüştür. Son dönemlerde özellikle Karadeniz, Doğu ve İç Anadolu bölgelerinde nüfus artışı daha az olurken, mevcut nüfus da diğer bölgelere doğru göç etmektedir. Cumhuriyet Döneminde planlı şehirleşmenin tam olarak Avrupa'daki gibi gerçekleşmemesi, nüfusun köyde mi, yoksa şehre mi çekileceğinin belirlenememesi, kısaca nüfus hareketlerinin statik kalamaması en büyük meselelerden biri olmuştur.

Abstract : Population was one of the key issues during the transition from Ottoman State to Republican Turkey. Ottoman State shrank significantly both in terms of its territory and population as a result of the uninterrupted wars ongoing from the War of Trablusgarb to the Turkish War of Independence. During the Turkish War of Independence, the population loss continued. At the end of this process, in the early days of Republic, the population of the country was 13.464,564. About 75% of the population, mostly children, women, elderly and veterans- lived in rural areas. The country was in desperate need of more urban population for the republican values to take root and simply more people to work in farming and to engage in production for the economic improvement. This paper deals with the population issues in the early Republic and the subsequent population growth and density as indicated by census. It deals with the population fluctuations, its causes and emigration across regions, highlighting the important issues brought about urbanization.

Key Words: Turkey, era, population, movements, role.

Kaynakça

- Akad,A.,(1970), **Nüfus Sayımlarında Elde Edilen Verilerle İç Göçler Hakkında Bir Araştırma**, Ankara.
- Akbank, (1980), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1978**, Akbank Kültür Yayınları İstanbul.
- Arvasi, S.A.,(1992), **Doğu Anadolu Gerçeği**, Ankara.
- Aydemir, Ş. S.,(1999), **İkinci Adam, C.II**,Remzi Kitapevi, İstanbul.
-, (1999b),**İkinci Adam,C.III**,Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Behlülgil, M.,(1992), **İmparatorluk ve Cumhuriyet Dönemlerinde İllerimiz**,İstanbul.
- Cillov, H.,(1960), **Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları**,İstanbul.
- Çavdar, T.,(1973), "**Cumhuriyet Devri Başlarken Türkiye Ekonomisi**", **Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri**, "**14 Nisan 1914 Tarihli Hükümet Tahminleri**".
-, (1971),**Milli Mücadeleye Başlarken Sayılarla, Vaziyet ve Manzara-i Umumiye**, İstanbul, Mart.

- DİE, (1927), **1927 Yılı Genel Nüfus Sayımı Verileri.**
....., (1950), **1950 Yılı Genel Nüfus Sayımı Verileri.**
....., (1960), **1960 Yılı Genel Nüfus Sayımı Verileri.**
....., (1973), **Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50.Yılı,**
Yayın No 683, Ankara.
....., (1977), **Türkiye İstatistik Yıllığı,**Ankara.
....., (1990), **1990 Genel Nüfus Sayımı Verileri.**
....., (1993), **İl ve Bölge İstatistikleri,** Ankara, Aralık.
....., (2000), **2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Verileri.**
DPT, (1993), **İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler,** Haziran.
Eldem, V.,(1970), **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında**
Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
Erdaha, K., (1975), **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler,** Remzi
Kitabevi,İstanbul.
Eroğlu, H.,(1982), **Türk İnkılap Tarihi,**Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
Geray, C., (1962), **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı**
(1923-1961),İst.
Gürtan, K.,(1966), **Türkiye’de Nüfus Problemi ve İktisadi Kalkınmayla**
İlgisi, İstanbul.
Kılınç, İ.,(1993), **“Türkiye’de Kentleşmenin Özellikleri”, Amme İdaresi**
Dergisi, C.26, S. 2, Haz.
Öztuna, Y.,(1986), **Osmanlı Devleti Tarihi,** Faysal Finans Kurumları
Yayını,İstanbul.
Sarç, Ö.C.,(1949),**Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları,** İstanbul.
Quataert, D.- Zürcher, E.J.(1998), **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’si’ne**
İşçiler, 1839-1950, İletişim Yayınları, İstanbul.
Yalçıntaş, N.,(1972), **Türkiye’nin Sosyal Bünyesi,** İstanbul.